

Tudományetika és szerzői jog

A tudományos kutatás etikai dimenziója és a szerzői jog összefüggései

Scientific Ethics and Copyright

The Ethical Dimension of Scientific Research and the Relationship between Copyright

DR. BARTHA ADRIENN LL.M Ph.D. hallgató, NJE Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, JTVR3O@hallgato.nje.hu

DOI: <https://doi.org/10.65513/MaMi.2025.8.25>

Abstract

The study examines the connection points between scientific ethics and copyright, with particular attention to the principles formulated in the Code of Scientific Ethics of the Hungarian Academy of Sciences and the domestic legal framework. The aim of the research is to explore how ethical norms and copyright regulations contribute to strengthening scientific integrity and publication reliability. The study is based on secondary source analysis, which includes a review of relevant ethical codes, relevant legislation, and research ethics literature, typification of norm violations, and identification of legal guarantees. The results highlight that research ethics violations are diverse, but copyright regulations and ethical regulations complement each other to ensure the purity of scientific life. Legal guarantees serve to protect scientific works, while ethical norms aim to strengthen researcher responsibility, contributing to the development of fair publication practices. The study concludes that an integrated approach to ethical principles and legal instruments promotes researcher autonomy, strengthens trust in the scientific community, and ensures the credibility and reliability of science in the long term.

Keywords: scientific ethics, copyright, ethical standards, research ethics, publication ethics, integrity, legal guarantees, researcher responsibility, violation of norms, scientific credibility

JEL codes: A13, A12, D83, I23, K11, K19, K42, M14, O34, O35.

Absztrakt

A tanulmány a tudományetika és a szerzői jog kapcsolódási pontjait vizsgálja, különös tekintettel a Magyar Tudományos Akadémia Tudományetikai Kódexében megfogalmazott alapelvekre és a hazai jogszabályi keretekre. A kutatás célja annak feltárása, hogy az etikai normák és a szerzői jogi előírások

miként járulnak hozzá a tudományos integritás és a publikációs megbízhatóság erősítéséhez. A vizsgálat szekunder forráselemzésen alapul, amely magában foglalja a releváns etikai kódexek, a vonatkozó jogszabályok, valamint a kutatásetikai irodalom áttekintését, a normasértések tipizálását és a jogi garanciák azonosítását. Az eredmények rávilágítanak arra, hogy a kutatásetikai normasértések sokszínűek, de a szerzői jogi szabályozás és az etikai előírások egymást kiegészítve biztosítják a tudományos élet tisztaságát. A jogi garanciák a tudományos alkotások védelmét szolgálják, míg az etikai normák a kutatói felelősségvállalás erősítését célozzák, hozzájárulva a tisztességes publikációs gyakorlat kialakításához. A tanulmány következtetése, hogy az etikai elvek és a jogi eszközök integrált szemlélete elősegíti a kutatói autonómiát, erősíti a tudományos közösségbe vetett bizalmat, és hosszú távon biztosítja a tudomány hitelességét és megbízhatóságát.

Kulcsszavak: tudományetika, szerzői jog, etikai normák, kutatásetika, publikációs etika, integritás, jogi garanciák, kutatói felelősség, normaszegés, tudományos hitelesség

JEL-kódok: A13, A12, D83, I23, K11, K19, K42, M14, O34, O35.

1. Bevezetés

A tanulmány a tudományos kutatás etikai dimenzióját és a szerzői jogi szabályozás kapcsolódási pontjait vizsgálja. A téma időszerű, mivel a tudományos közösségben egyre erőteljesebben jelenik meg a publikációs nyomás („publish or perish”), amely nemcsak a kutatások minőségére, hanem az etikai elvek és jogi normák betartására is jelentős hatást gyakorolhat. A kutatás így szorosan illeszkedik a tudományetika és a tudománymetria közötti határterülethez, és hozzájárul annak mélyebb megértéséhez.

A tanulmány szerkezete az elméleti és jogi háttér feltárására épül. Elsőként bemutatja a Magyar Tudományos Akadémia Tudományetikai Kódexében megfogalmazott alapelveket, majd részletesen ismerteti a kutatásetikai normasértések típusait. Ezt követően áttekinti a hazai jogi szabályozás legfontosabb elemeit, végül pedig integrált megközelítésben vizsgálja az etikai és jogi keretek közötti kölcsönhatásokat.

A vizsgálat célja annak bemutatása, hogy a tudományos integritás fenntartásában miként egészítik ki egymást az etikai alapelvek és a jogi garanciák. Az elemzés rávilágít arra, hogy a kutatás hitelessége nem pusztán módszertani kérdés, hanem a tudományos közösség által elfogadott értékek és a jogrendszer által biztosított normák együttesén alapul.

A tanulmány feladata, hogy feltárja azokat a pontokat, ahol az etikai elvek és a szerzői jog egymást erősítik, illetve ahol feszültségek keletkezhetnek. Ennek keretében külön figyelmet fordít a szerzőség, az adatkezelés és a publikációs gyakorlat kérdéseire, valamint javaslatokat fogalmaz meg a tudományos élet tisztaságának és megbízhatóságának biztosítására.

2. Irodalmi áttekintés

2.1. Fogalmi áttekintés

A tudományos kutatás etikai és jogi dimenziója olyan összetett fogalmi keretet alkot, amely egyaránt épít az univerzális erkölcsi elvekre és a jog által kikényszeríthető szabályokra. A tudományetika alatt a kutatói magatartásra vonatkozó normarendszert értjük, amely a tisztesség, a megbízhatóság, az objektivitás, a pártatlanság és a felelősség elvein alapul. Ezek nemcsak erkölcsi iránytűként szolgálnak, hanem a tudományos közösség belső kohézióját is biztosítják. A Magyar Tudományos Akadémia Tudományetikai Kódexe ezen értékek kodifikált formáját kínálja, részletes előírásokat fogalmazva meg a kutatás tervezésétől a publikálásig.

A szerzői jog fogalma ezzel szemben a polgári jog egyik ága, amely a tudományos és művészeti alkotásokat védi. A szerzőt személyhez fűződő és vagyoni jogok illetik meg: előbbieket elidegeníthetetlenek (pl. név feltüntetése, a mű egységének védelme), míg utóbbiak gazdasági előnyöket biztosítanak (pl. felhasználás engedélyezése). A két fogalom – tudományetika és szerzői jog – eltérő szemszögből közelít ugyan, de közös céljuk a tudományos élet tisztaságának és hitelességének biztosítása.

2.2. A kutatási etika és a szerzői jog közös elméleti keretei

A kutatási etika és a szerzői jog elméleti keretei közös alapra épülnek: a tudományos integritás fenntartására. Az etikai dimenzió a tudományos közösség önszabályozásán alapul, amely az erkölcsi normák és a kutatói felelősség érvényesítését célozza. A nemzetközi szakirodalom (Braunitzer, 2015; Grad-Gyenge, 2019) kiemeli, hogy a publikációs nyomás, a verseny és a tudánymetriai mutatók hajszolása fokozza a normaszegés kockázatát. A legsúlyosabb etikai vétségek közé tartozik a plágium, a hamisítás, a koholmány és a személyes befolyásolás, amelyek aláássák a tudományos közösségre vetett bizalmat.

A jogi dimenzió alapja az Alaptörvény, amely biztosítja a tudomány szabadságát, valamint a Polgári Törvénykönyv, amely a kutatási szerződés és a szellemi alkotások hasznosításának kereteit rögzíti. A szerzői jogi törvény a tudományos műveket védi, előírva az idézés, a többszörözés és a szabad felhasználás szabályait. Elméleti szinten az etikai és jogi keretek közötti kapcsolat ott jelenik meg, ahol az önszabályozás és a jogi kikényszeríthetőség találkozik – például a szerzőség vagy a publikációs átláthatóság kérdésében.

2.3. Módszertan

A tudományetika és a szerzői jog irodalmának feldolgozása elsősorban szekunder kutatásra támaszkodik. A vizsgálat módszertani alapját az etikai kódexek, jogszabályok és azok kommentárjai képezik, kiegészítve a nemzetközi szakirodalom elemzésével. A Magyar Tudományos Akadémia Tudományetikai Kódexe primer forrásként szolgál a kutatói magatartás normáinak megértéséhez. Emellett relevánsak a nemzetközi etikai kódexek, például az UNESCO ajánlásai, valamint az Európai Unió adatvédelmi rendelete (GDPR), amely a kutatási adatkezelés jogi keretét biztosítja. A módszertani áttekintésben fontos szerepet kap a jogi normák összehasonlító elemzése, amely lehetővé teszi a kutatói gyakorlatok közötti eltérések és hasonlóságok feltárását. A szakirodalom szisztematikus áttekintése során külön figyelmet kell fordítani a kutatásetikai normasértések tipizálására, a szerzői jogi vitákra, valamint a publikációs kényszer hatásainak vizsgálatára. Ez a kombinált módszertani

megközelítés segít feltárni azokat a kapcsolódási pontokat, ahol az etikai és jogi szabályozás egymást erősíti vagy kiegészíti.

3. A tudományos kutatás etikai dimenziója

Az 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról rögzíti, hogy „A Magyar Tudományos Akadémiát a nemzet a magyar nyelv ápolására, a tudomány szolgálatára hozta létre.” (Kft., W. K. H. (n.d.-g)) Az MTA Tudományetikai Kódexe a tudományos közösség minden tagja számára fogalmaz meg, egyetemes erkölcsi normákból levezethető etikai alapelveket, s meghatározza azokat az eseteket és eljárásokat is, amikor a kutatási etika sérül.

Etikai norma	Etikai normához kapcsolódó elvárás
Tisztesség	Valósághű adatok, eredmények, szerzőségi hozzájárulások feltüntetése, a tudományos csalás elutasítása.
Megbízhatóság	A kutatás átlátható, megismételhető és ellenőrizhető módon való végzése.
Objektivitás	Tényeken alapuló, kritikai szemlélet alkalmazása.
Pártatlanság és függetlenség	A kutatói véleményalkotást nem befolyásolhatják személyes vagy intézményi érdekek; a tudományos autonómia biztosítása.
Nyitottság	Eredmények és ismeretek megosztása, interdiszciplináris párbeszéd elősegítése.
Gondosság	Szakmai igényesség, körültekintő módszertan és jogszabályi megfelelés.
Elfogulatlanság	Más kutatók szellemi tulajdonának tiszteletben tartása, korrekt értékelés.
Elkötelezettség	A fiatal kutatók támogatása, etikai normák közvetítése, aktív részvétel a tudományos közéletben.
Felelősség	Kutatás társadalmi hatásainak figyelemmel kísérése az ötlettől a megvalósításig.

1. táblázat: Etikai normák és a kapcsolódó elvárások

Forrás: MTA Tudományetikai Kódexe (MTA, 2024, 2. A tudományos kutatás integritásának alapelvei) – saját szerkesztés

Az etikai normákat és a hozzájuk kapcsolódó elvárásokat az 1. táblázatban foglaltam össze, a könnyebb áttekinthetőség érdekében. Ezt azért tartottam fontosnak így ábrázolni, mivel a kódex hatálya elsősorban azokra a személyekre és szervezetekre terjed ki, akik valamilyen formában kapcsolódnak az MTA-hoz vagy annak tudományos közösségéhez, emellett ugyanakkor ajánlásként szolgál a tudományos közösség minden tagja számára is.

Az MTA Tudományetikai Kódexe az etikai elveken kívül további részletes útmutatást ad a tudományos kutatás végzésével, az eredmények közzétételével, bírálatával és értékelésével kapcsolatos szabályokról is. A kódex 3. fejezete kiemeli, hogy melyek azok a célok és módszerek, melyek alkalmazása nem megengedett a tudományos kutatás végzése során. Az irreális célkitűzések, a megalapozatlan várakozások keltése, valamint a gyors publikációs eredmények elérésére „törekvés” torzítja a kutatások eredményességét és realitását. (MTA, 2024 3.I.1-3.I.2.)

Kiemelten fontos a kutatási terv dokumentálása, a felelősök, résztvevők, a finanszírozás mód és források rögzítése, valamint az adatkezelésre, és kísérleti dokumentációkra vonatkozó szabályok dokumentálása.

(MTA, 2024, 3.I.3.) A kutatási terv dokumentálása ezen felül az összeférhetetlenség, az esetleges szabadalmi jogok miatt is fontos. (MTA, 2024, 3.I.4.-3.I.5.) A találmányok szabadalmi oltalmáról az 1995. évi XXXIII. tv. rendelkezik.

A kutatási program megvalósítása során kiemelt gondossággal kell eljárni az adatok kezelésével kapcsolatban. Ez azt jelenti, hogy az adatok pontosságát, tárolását és hozzáférhetőségét a FAIR-elvek szerint kell biztosítani (fellelhető, hozzáférhető, kölcsönösen átjárható, újra felhasználható), valamint a kutatónak gondoskodnia kell arról, hogy az adatvesztés, manipuláció vagy önkényes megosztás ne fordulhasson elő. A GDPR-nak megfelelően a résztvevőknek részletes tájékoztatást kell kapniuk adataik felhasználásáról is. (MTA, 2024, 3.2.I.) A kódex a kutatás ezen szakaszára további biztonsági garanciákat is megfogalmaz: a kutatásban résztvevők a megfogalmazott etikai szabályok mellett az adott tudományágra vonatkozó szabályok betartására, a személyek egészségének védelemére, a károk és kockázatok mérlegelésre is kötelesek, s ennek előmozdítása végett kötelesek együttműködni. (MTA, 2024, 3.3.-3.4.). E normák betartása, valamint az aktív, együttműködő, kölcsönös tiszteleten alapuló kutatási környezet megteremtése olyan alapvető érték, melynek közvetítése egy jelentős feladat és felelősség a fiatalabb kutatónemzedékek számára a képzés, témavezetés, mentorálás során. (MTA, 2024, 3.5.-3.6.).

Tudományos közleménynek, azaz publikációnak csak az tekinthető, amely „elismert, nyomtatásban, vagy elektronikusan megjelenő, független szerkesztőbizottsággal rendelkező tudományos folyóiratban, tanulmánykötetben vagy tudományos igényű szakkönyvben jelenik meg.” (MTA, 2024, 4.I.) A publikációval kapcsolatban a kódex az alábbi etikai követelményeket támasztja: teljesség és elfogulatlanság, megfelelő idézés, a közlemény szerzőinek feltüntetése. (MTA, 2024, 4.I-4.4)

Szerzőként csak az tüntethető fel, „aki tudományos munkájával jelentősen hozzájárult a kísérletek tervezéséhez, megvalósításához, az eredmények értékeléséhez, ellenőrzéséhez és közléséhez. (...) Tiszteletbeli szerzőség nem engedhető meg.” (MTA, 2024, 4.4.I.) A szerzőséggel kapcsolatban részletes szabályokat találunk arra az esetre, ha a publikációnak több szerzője van. Az egyes szerzők felelősségét, hozzájárulását a végleges közleményhez „szerzői közreműködésről szóló nyilatkozatban célszerű rögzíteni. (MTA, 2024, 4.4.2.) Levelező szerzőnek azt a szerzőt tekintjük, aki a közlemény megírásában meghatározó vagy koordináló szerepet töltött be. A levelező szerző feltüntetése többszerzős publikáció esetén csak a többi szerző egyetértésével történhet meg. (MTA, 2024, 4.4.3.)

Az etikai kódex felhívja a figyelmet a helyesbítésre, mely szintén etikai kötelezettség arra az esetre ha utólag derül ki, hogy a közölt adatok vagy következtetések hibásak. Ebben az esetben szerzőnek haladéktalanul nyilvánosságra kell hoznia, hogy melyek voltak a téves információk, s mindezt lehetőleg az eredeti közleményt közlő folyóiratban (periodikában) kell megtenni az átláthatóság érdekében. (MTA, 2024, 4.5.)

A tudományos bírálat és értékelés során a kódex kiemeli, hogy a kutatók kötelezettsége szakértői, bírálói és értékelő tevékenység végzése. (MTA, 2024, 4.6.I.) Ezzel kapcsolatban a bírálóknak el kell kerülniük az összeférhetetlenséget, titoktartási kötelezettségük van és tiszteletben kell tartaniuk a szerzők és pályázók jogait. (MTA, 2024, 4.6.3.-4.6.4.) Az értékelés során olyan gyakorlatot kell követni, melyek előmozdítják a minőséget, a tudást és tudományos hatást. (MTA, 2024, 4.6.4)

Etikai vétség típusa	Etikai vétség jellemzője
Koholmány	Kitalált, nem létező adatok vagy eredmények tudományos eredményként való bemutatása.
Hamisítás	Kutatási anyagok, adatok, képek vagy folyamatok manipulálása; adatok torzítása vagy elhallgatása.
Plágium	Más szerzők gondolatainak, szövegeinek, ábráinak engedély nélküli átvétele és sajátként való feltüntetése.
Személyes befolyásolás	A kutatási vagy bírálati folyamatok befolyásolása nyomásgyakorlással, hatalmi visszaéléssel, megfélemlítéssel vagy megtorlással.

2. táblázat: A kutatásetikai normák megsértésének legsúlyosabb formái

Forrás: MTA Tudományetikai Kódexe (MTA, 2024, 5.I. A kutatásetikai normák megsértésének legsúlyosabb formái) – saját szerkesztés

A kutatásetikai normák megsértésének legsúlyosabb formáit és jellemzőit a 2. táblázatban foglaltam össze. Ide soroljuk a koholmányt, a hamisítást, a plágiumot és a személyes befolyásolást.

A fentiekén kívül a kódex egyéb etikai normasértéseket is nevesít, mint elfogadhatatlan viselkedési formákat és gyakorlatokat.

Egyéb etikai normasértések	Egyéb etikai normasértések jellemzője
Társadalmi konszenzust sértő kutatás	Jogilag nem tiltott, de társadalmilag vagy környezetileg káros kutatás végzése.
Kutatási függetlenség és integritás veszélyeztetése	Külső érdekek befolyása a kutatás objektivitásának és eredményeinek torzítására.
Személyiségi jogok megsértése	A résztvevők tájékoztatásának elmulasztása, méltóságuk, titkaik megsértése.
Adatok helytelen kezelése	Adatok visszatartása, torzítása, tárolási hibák vagy statisztikai visszaélések.
Közléssel kapcsolatos etikai vétségek	Kérdemelt szerzőség megtagadása, nem kérdemelt szerzőség követelése/megadása, egyéb, szerzőséggel kapcsolatos érdek feltüntetése, mesterséges intelligencia használata a tartalom létrehozására/megszövegezésére, bibliográfia hosszának indokolatlan növelése
Lektorálási, kiadói, bírálói eljárásokkal kapcsolatos vétségek	Bírálati összeférhetetlenség, visszaélés a megszerzett információkkal..
Hamis vagy megtévesztő adatok közlése	Publikációk, tudománymetriai adatok, vagy díjak megtévesztő feltüntetése.

3. táblázat: Egyéb etikai normasértések és azok jellemzői

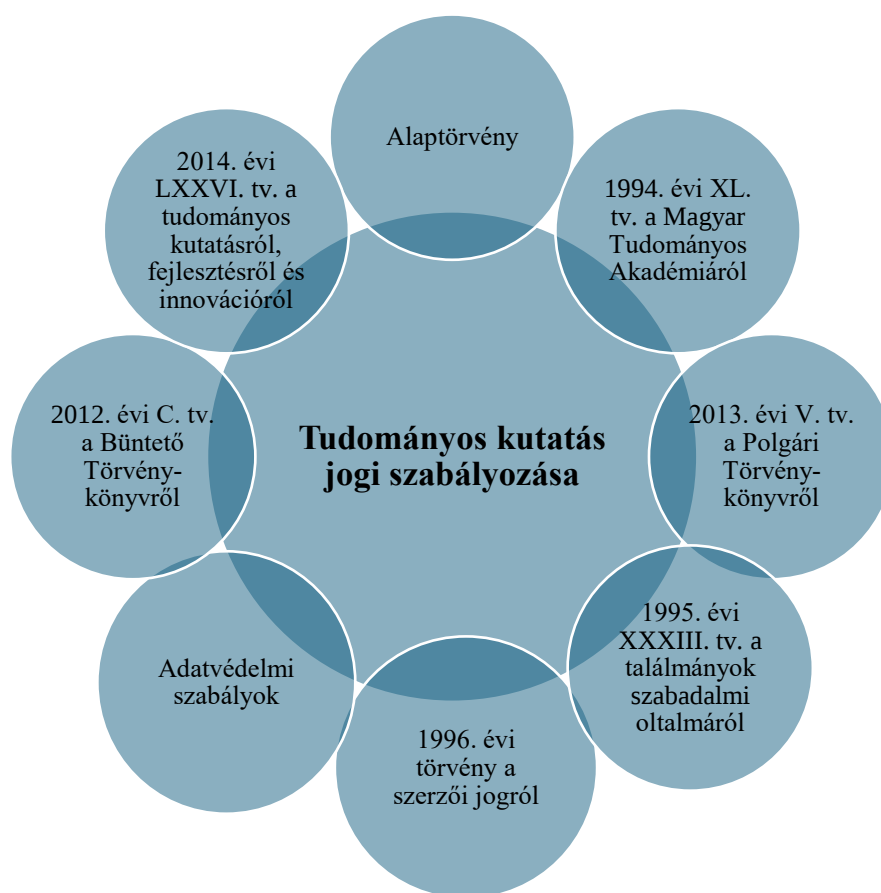
Forrás: MTA Tudományetikai Kódexe (MTA, 2024, 5.2.5. A kutatásetikai normák megsértésének legsúlyosabb formái) – saját szerkesztés

A 3. táblázatban a kódex által nevesített, egyéb etikai normasértéseket és azok jellemzőit foglaltam össze, mint elfogadhatatlan viselkedési formákat és gyakorlatokat.

Az etikai szabályok megsértésének gyanúja esetén etikai vizsgálatra kerül sor. Az eljárás lefolytatására alapvetően az érintett kutató munkahelye, súlyosabb vagy speciális esetekben pedig az MTA Tudományetikai Bizottsága (TeB) jogosult.

4. A tudományos kutatás jogi dimenziója

A kutatási tevékenység jogi háttere biztosítja az etikai normák betartásának külső, jogilag kikényszeríthető garanciáit, valamint keretet ad a kutatók jogainak és kötelezettségeinek gyakorlásához.

4. ábra: A tudományok kutatás jogi szabályozása

Forrás: Láncos, P. L. (2022), saját szerkesztés

A 4. ábra azt mutatja, hogy a tudományos kutatás jogszabályi háttere rendkívül szerteágazó. Az ide tartozó jogi szabályozók közül kiemelem az Alaptörvényt, a 1994. évi XL. törvényt a Magyar Tudományos Akadémiáról, a 2013. évi V. törvényt a Polgári Törvénykönyvről (továbbiakban: Ptk.), az 1995. évi XXXIII. törvényt a találmányok szabadalmi oltalmáról, az 1996. évi törvényt a szerzői jogról (továbbiakban: Szjt.), az adatvédelmi szabályokat, a 2012. évi C. törvényt a Büntető Törvénykönyvről (továbbiakban: Btk.), valamint 2014. évi LXXVI. törvényt a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról.

Magyarországon az Alaptörvény Szabadság és felelősség X. cikke rögzíti a tudományos kutatáshoz való jogot, mint alkotmányos alapjogot: „1) Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát, továbbá – a lehető legmagasabb szintű tudás megszerzése érdekében – a tanulás, valamint törvényben meghatározott keretek között a tanítás szabadságát. (2) Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak. (3) Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát. A felsőoktatási intézmények a kutatás és a tanítás tartalmát, módszereit illetően önállóak, szervezeti rendjüket törvény szabályozza. Az állami felsőoktatási intézmények gazdálkodási rendjét törvény keretei között a Kormány határozza meg, gazdálkodásukat a Kormány felügyeli.” (Kft, n.d.)

A tudományos kutatás szabadságával kapcsolatban meg kell említeni az Alkotmánybíróság állampárti dokumentumok kutathatósága tárgyában hozott 34/1994.(VI.) AB határozatát. Ez a határozat azért jelentős, mert levezethető belőle a tudomány és a tudományos kutatás fogalma, valamint kiemeli, hogy az államnak ezen a területen semlegességre kell törekednie: „minden tudomány alapvető célja az igazság keresése. (...) Az állam feladata azonban ezzel összefüggésben az, hogy biztosítsa a tudományos élet (tudományos kutatások) alkotmányos kereteit. (...) A tudományos élet szabadsága magába foglalja a tudományos kutatáshoz és a tudományos igazságok és ismeretek terjesztéséhez való szabadságjogot, amely tágabb értelemben a véleménynyilvánítási szabadsághoz kapcsolódik”. (Gárdos-Orosz & Zakariás, 2021). A tudományos kutatás szabadsága tehát csak kivételes esetben korlátozható. Ilyen esetek a személyes adatok védelme, az információs önrendelkezési jog, vagy a közérdekű titoktartási rendelkezések. (Láncos, P. L., 2022) „A tudományos élet szabadságához fűződő jog elvileg ugyan mindenkit megillet, a szabadságjog tényleges jogosultjai azonban csak a tudomány művelői”. (Gárdos-Orosz & Zakariás, 2021) A tudomány művelői tehát a kutatók, valamint közösségeik, azaz a felsőoktatási intézmények, kutatóintézetek stb. (Láncos, P. L., 2022)

A polgári jog területéről a személyiségi jogok, a megbízási szerződés és a kutatási szerződés szabályait emelem ki.

A személyiségi jogok tiszteletben tartása alapvető erkölcsi kötelezettség a kutatási tevékenység során. Erre az MTA Tudományetikai Kódexe is több helyen fogalmaz meg elveket. A személyiségi jogok megsértésének szankcióit Ptk. 2:51. §-2.54.§ rögzítik (felróhatóságtól független szankciók, sérelemdíj, kártérítési felelősség, a személyiségi jogok érvényesítésének szabályai). (Kft, W. K. H. (n.d.-c))

A megbízási szerződés kiemelése azért fontos, mivel vannak olyan kutatók, akik megbízási szerződés keretében végzik a kutatási tevékenységet, s esetükben a szerződésre vonatkozó szabályokat a Ptk. 6:272.-7:280 §-k rögzítik. (Kft, W. K. H. (n.d.-c))

A Ptk. 6:253 § rögzíti a kutatási szerződés szabályait. A kutatási szerződés esetében a jogviszony alanyai a kutató és a megrendelő. A 6:253. § (1) alapján a kutató a „kutatómunkával elérhető eredmény megvalósítására vállal kötelezettséget, a megrendelő pedig az e munkával elért eredmény átvételére és díj fizetésére köteles.” (Kft, W. K. H. (n.d.-c)). A Ptk. rögzíti továbbá a szabályokat arra az esetre is, ha a kutató a kutatás során közreműködőt kíván igénybe venni, valamint kitér arra az esetre is, ha a kutatással létrehozott eredmény szerzői jogi védelemben vagy iparjogvédelmi oltalomban részesül. Ebben az esetben a védelemből származó vagyoni jogokat a kutató köteles a megrendelőre átruházni. A vagyoni jog átruházását jogszabály kizárhatja ugyan, ebben az esetben a kutató a megengedett legszélesebb terjedelmű felhasználási jog engedélyezésére köteles. Kutatási szerződésben a jogszavatosság kizárása vagy korlátozása semmis. A kutatót titoktartás terheli a kutatással összefüggésben. A szerződéssel összefüggő üzleti titok jogosultja a megrendelő. A kutatómunka alapján elkészített szellemi alkotás nyilvánosságra hozatalához a megrendelő előzetes hozzájárulása szükséges. A Ptk. felhívja a figyelmet, hogy a felek megállapodhatnak úgy is, hogy a díj a kutatás eredménytelen

befejezése esetén is jár a kutató részére. Ebben az esetben azonban a kutatás végzésére és a kutató díjigényére a megbízás szabályait kell alkalmazni. (Kft, W. K. H. (n.d.-c))

A szerzői jog a polgári jog, azon belül is a szellemi tulajdon-jog egyik ága. Erre utal a Ptk. 2:55. §: „E törvényt kell alkalmazni a hatálya alá tartozó olyan kérdésekben, amelyeket a szerzői jogról és az iparjogvédelemről, valamint az üzleti titok védelméről rendelkező törvények nem szabályoznak.” (Kft, W. K. H. (n.d.-c)) Az Szjt. preambuluma rögzíti, hogy „A technikai fejlődéssel lépést tartó, korszerű szerzői jogi szabályozás meghatározó szerepet tölt be a szellemi alkotás ösztönzésében, a nemzeti és az egyetemes kultúra értékeinek megóvásában; egyensúlyt teremt és tart fenn a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei között, tekintettel az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás igényeire is; gondoskodik továbbá a szerzői jog és a kapcsolódó jogok széles körű, hatékony érvényesüléséről.” (Kft, n.d.-a) A szerzői jogi védelem tárgya az Szjt. 1. § (2) alapján a szerzői mű. Ez alatt irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokat értünk. A szerzői jogi védelem a szerző által létrehozott tudományos művet, azaz az alkotást illeti meg. A védelem alapja, hogy az alkotás a szerző szellemi tevékenységének eredménye, mely egyéni, eredeti jelleggel rendelkezik. (Kft, n.d.-a). A szerzőnek ezzel kapcsolatos jogai két csoportba sorolhatóak: személyhez fűződő jogokra és vagyoni jogokra. A személyhez fűződő jogok minden esetben a szerzőt illetik meg, míg a vagyoni jogok esetében ez a szabály főszabályként érvényesül. Az Szjt 4. § (1) alapján a szerzői jogok a szerzőt a mű létrehozásával illetik meg. (Grad-Gyenge, 2019) Ide soroljuk az alábbiakat: a mű nyilvánosságra hozatala, a név feltüntetése, a mű egységének védelme. A vagyoni jogokra vonatkozó általános szabályok a mű felhasználásával, felhasználás engedélyezésével függnek össze, s nemcsak a létrehozott mű egészére, hanem egyes részeinek felhasználására is vonatkoznak. A vagyoni jogok biztosítják, hogy a szerző részesülhessen a mű felhasználásának gazdasági előnyeiből. (Grad-Gyenge, 2019) Az Szjt. részletes szabályokat állapít meg bizonyos felhasználási módokra úgy mint többszörözés, terjesztés, nyilvános előadás, nyilvánossághoz közvetítés sugárással vagy másként, sugárzott műnek az eredetihez képest más szervezet közbeiktatásával a nyilvánossághoz történő továbbközvetítése, az átdolgozás, a kiállítás. (Kft, n.d.-a) A szabad felhasználás esetei között külön tárgyalja a törvény az idézés, oktatási, kutatási célú szabad felhasználás egyetemi keretek között, műkritika, paródia, karikatúra, magáncélú felhasználás, tájékoztatás céljával történő felhasználás, a fogyatékkal élők támogatása eseteit. A törvény külön említi a munkaviszonyban vagy más hasonló jogviszonyban (közszolgálati, kormányzati szolgálati vagy közalkalmazotti jogviszonyban, egészségügyi szolgálati jogviszonyban, köznevelési foglalkoztatotti jogviszonyban, adó- és vámhatósági szolgálati jogviszonyban, rendvédelmi igazgatási szolgálati jogviszonyban, nemzetbiztonsági alkalmazotti jogviszonyban, honvédelmi alkalmazotti jogviszonyban, nemzetbiztonsági szolgálati jogviszonyban vagy szolgálati viszonyban foglalkoztatott személy, vagy munkaviszony jellegű jogviszony keretében foglalkoztatott szövetkezeti tag) létrehozott művel kapcsolatos vagyoni jogokat, kiemelve, hogy ha a mű elkészítése a szerző munkaviszonyból vagy más hasonló jogviszonyból származó kötelezettsége, a mű átadásával a vagyoni jogokat a szerző jogutódjaként a munkáltató szerzi meg, kivéve azt az esetet, ha a felek ettől eltérően állapodnak meg. (Kft, W. K. H. (n.d.-a))

A szerzői jogi védelem a mű keletkezésével automatikusan, bejegyzés nélkül fennáll, s a szerzőt életében és halálától számított hetven éven át illeti meg. Közös művek esetében a védelmi időt az utoljára elhunyt szerzőtárs halálát követő év első napjától kell számítani. Az Szjt rögzíti a szabad felhasználás eseteit, ideértve a szerzői mű idézésére, átvételére és a műről való másolat készítésére vonatkozó szabályokat is. (Grad-Gyenge, 2019). Az ún. árva művekkel kapcsolatba a részletszabályokat a 138/2014. (IV. 30.) Korm. rendelet határozza meg. (Kft, n.d.-d)

A szerzői jog a szerzői művek mellett védi az ún. kapcsolódó jogi teljesítményeket (szomszédos jogi teljesítményeket) is, melyek hozzájárulnak a szerzői művek létrejöttéhez és a nyilvánossághoz való eljuttatásához. (Kft, W. K. H. (n.d.-a))

A kutatók tevékenységük során számos adattal kerülnek kapcsolatba. Magyarországon az adatvédelemmel kapcsolatos legfontosabb rendelkezéseket a 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról, valamint AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2016. április 27-i (EU) 2016/679 RENDELETE a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) rögzítik. A kutatási tevékenység során többféle adattípus is felmerülhet, melyekre vonatkozó részletszabályok további jogszabályok ismeretét követelhetik meg, például: 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről. Kft, W. K. H. (n.d.-f))

A szerzői jogok sérelme szerzői jogbitorlást jelent, mely polgári és/vagy büntetőjogi szankciókat vonhat maga után. A polgári jogi szankciókat Szjt. 94. § (1) rögzíti. (Kft., (n.d.-a)) A büntető jogi szankciók a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése miatt jogsértés súlyához ill. az okozott vagyoni hátrány mértékéhez igazodnak, s a 2012. évi C. tv. a Büntető Törvénykönyvről 385. § alapján, akár 10 évig terjedő szabadságvesztést is vonhatnak maguk után. Ez alól a tisztán magáncélú jogsértések képeznek kivételt. (Kft, (n.d.-e))

5. Kapcsolódási pontok az etikai normák és a szerzői jog között

Az MTA Tudományetikai Kódexe és a szerzői jogi szabályozás más-más fókuszról közelít meg a tudományos kutatás etikai és jogi kérdéseit. A két terület kapcsolódási pontjai több területen is kimutathatóak: szerzőség, adatkezelés, publikációs gyakorlat kérdéskörei.

Az MTA Tudományetikai Kódexének 4.4 fejezete kiemeli, hogy a szerzőnek olyan személyt kell tekinteni, aki munkájával jelentős mértékben hozzájárult a kutatás tervezéséhez, megvalósításához, az eredmények értékeléséhez, ellenőrzéséhez és közléséhez. E szabályozás nem csupán a tudományos teljesítmény valós elismerését szolgálja, hanem a tudományos közösség normáinak megsértését – például a tiszteletbeli vagy kényszerített szerzőség esetét – is kizárja. (MTA, 2024) Ezzel a megközelítéssel a kódex összhangban áll az Szjt. azon rendelkezésével, amely szerint a szerzőség személyhez fűződő, elidegeníthetetlen jog, amelyről a szerző nem mondhat le. (Kft, W. K. H. (n.d.-a)) Az etikai szabályozás azonban ennél szélesebb körű: nemcsak a jogilag védett műveket védi, hanem az érdemi szellemi hozzájárulást, még abban az esetben is, ha az adott alkotás nem tartozik a szerzői jogi védelem alá. (MTA, 2024)

Az MTA Tudományetikai Kódexe az adatkezeléssel összefüggésben a 3.2.1 pontban rögzíti, hogy az adatokat a FAIR-elv (fellelhetőség, hozzáférhetőség, interoperabilitás, újrafelhasználhatóság) szerinti kell kezelni, ezáltal az adatkezelés átláthatóságát tudományetikai kötelezettségként kell kezelni. A kódex elvárásai szoros kapcsolatban állnak az Európai Unió általános adatvédelmi rendeletének (GDPR) szabályaival, amelyek szintén az adatkezelés biztonságát, átláthatóságát és a személyes adatokkal való etikus bánásmódot helyezik előtérbe. E két szabályozás célja tehát közös: biztosítani a kutatási folyamat megbízhatóságát és társadalmi legitimitását.

A publikációs gyakorlatban az etikai és jogi normák összefonódása élesen jelentkezik. A kódex 4.4.4 pontja tiltja például az ismételt közlést (önplágium), vagyis azt, hogy ugyanazt az eredményt új közleményként tüntessék fel különböző fórumokon. (MTA, 2024) Ez az előírás az Szjt. 29.§ azon

rendelkezésével van összhangban, amely szabályozza a mű átdolgozását, újrafelhasználását és a közönséghez való ismételt közvetítését. Kft, W. K. H. (n.d.-a))

A publikálás során az MTA Tudományetikai Kódexe megköveteli a pontos hivatkozást, a szerzői hozzájárulások egyértelmű feltüntetését, valamint a mesterséges intelligencia szerepének jelölését, amennyiben az nem csupán stilisztikai célokat vagy a helyesírás ellenőrzését szolgálja. A hivatkozásokkal kapcsolatos kérdéskör határterülete a plágium és a szerzői jogi bitorlás. A kódex 5.I.3. pontja a plágiumot súlyos etikai vétségként határozza meg. Lényege mások szellemi teljesítményének sajátként való feltüntetéséből fakad. Ez az etikai szabályozás kiterjed a szövegek, ábrák, gondolatmenetek, sőt akár a kutatási koncepciók jogtól független elismerésére is. A szerzői jogi bitorlás ezzel szemben jogilag körülhatárolt tényállás, amely csak akkor áll fenn, ha a jogilag védett művet (például: eredeti, egyéni jellegű írásművet) engedély nélkül használják fel.

A szerzői jogok sérelme szerzői jogbitorlást jelent, mely polgári és/vagy büntetőjogi szankciókat vonhat maga után. A polgári jogi szankciókat az Szjt. 94. § (1) rögzíti. (Kft, (n.d.-a)) A büntető jogi szankciók a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése miatt a jogsértés súlyához, ill. az okozott vagyoni hátrány mértékéhez igazodnak., s Btk. 385. § alapján akár 10 évig terjedő szabadságvesztést is vonhatnak maguk után. Ez alól a tisztán magáncélú jogsértések kivételt képeznek. (n.d.-e))

6. Összefoglalás

A tudományos kutatás nemcsak intellektuális, hanem etikai és jogi vállalás is. A kutatói tevékenység minden szakaszában szem előtt kell tartani a tudományos közösség által elismert normákat. Az MTA Tudományetikai Kódexében megfogalmazott értékek – úgy mint tisztesség, megbízhatóság, objektivitás, pártatlanság, nyitottság és felelősség – olyan szakmai és erkölcsi alapokat jelentenek, amelyek ezt hivatottak előmozdítani. A publikációs kényszer miatt könnyen ellentmondásba lehet kerülni ezekkel az alapelvekkel. A tudományos teljesítmény mérhetőségének igénye – impakt faktorok, idézettségi mutatók, rangsorok – torzíthatják a kutatói motivációkat. A gyors publikációs eredmények hajszolása egy olyan kihívás is, amelyre a tudományos közösségnek kell választ adnia. Ehhez az etikai normák és a szerzői jogi szabályozás kereteket teremtenek ahhoz, hogy a tudomány ne „csupán” gyors, hanem felelős és hiteles is maradjon.

Irodalomjegyzék

Könyvek, fejezetek és konferencia előadások

Braunitzer, G. (2015): *A tudományos közlemények szerzőségének néhány etikai és jogi vonatkozásáról*. MAGYAR ORVOSI NYELV, 15 (1). pp. 21-28. ISSN 1588-3191 (2015)

Gárdos-Orosz F., és Zakariás K. (2021). *Az alkotmánybírói gyakorlat: az Alkotmánybíróság 100 elvi jelentőségű határozata, 1990-2020*.

Grad-Gyenge, A. (2019). *Egy modern szerzői jog*. ISBN: 9789632958811

Láncos, P. L. (2022): *A tudományos kutatás jogi szabályozása. In Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába (pp. 123–140)*. <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1/8>

Adatkészletek, weboldalak és online források

MTA Tudományetikai Kódexe (2024), Online
https://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2024/Tudomanyetikai_Kodex_2024_VEG

LEGES.pdf

Zrt A. K. (n.d.-b). *Versenyképesség és szellemi alkotások az Európai Unióban - 4.2.1. A szellemi alkotásokhoz fűződő jog, mint alkotmányos jog - MeRSZ. MeRSZ - Akadémiai Kiadó.*
https://mersz.hu/keres/szellemi%20alkot%C3%A1sok%20joga/hivatkozas/YOV1646_124#YOV1646_124

Jogsabályok

Kft., W. K. H. (n.d.) *Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) - Hatályos Jogsabályok Gyűjteménye.* <https://net.jogtar.hu/jogsabaly?docid=A1100425.ATV>

Kft., W. K. H. (n.d.-a). *1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról - Hatályos Jogsabályok Gyűjteménye.* <https://net.jogtar.hu/jogsabaly?docid=99900076.TV>

Kft., W. K. H. (n.d.-c). *2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről - Hatályos Jogsabályok*

Kft., W. K. H. (n.d.-d). *138/2014. (IV. 30.) Korm. rendelet az árva mű felhasználásának részletes szabályairól - Hatályos Jogsabályok Gyűjteménye.*
<https://net.jogtar.hu/jogsabaly?docid=a1400138.kor>

Kft., W. K. H. (n.d.-e). *2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről - Hatályos Jogsabályok Gyűjteménye.* <https://net.jogtar.hu/jogsabaly?docid=a1200100.tv>

Kft., W. K. H. (n.d.-f). *2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről - Hatályos Jogsabályok Gyűjteménye.* <https://net.jogtar.hu/jogsabaly?docid=A1800054.TV>

Kft., W. K. H. (n.d.-g). *1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról - Hatályos Jogsabályok Gyűjteménye.* <https://net.jogtar.hu/jogsabaly?docid=99400040.tv>